

Maciej Czerwiński

Kao Krakov Zagrebu...

Povijest poljsko-hrvatskih odnosa u kontekstu albuma izdanog 1881. godine

Ove je godine proteklo 130 godina od trenutka kada je u Krakovu objavljen nesvakidašnji album Krakov-Zagrebu, publikacija koja je bila odraz – više na simboličnoj nego na praktičnoj razini – solidarnosti Krakovljana sa stanovnicima Zagreba poharanog zemljotresom. Cijelo to vrijeme album je ostao netaknut u našim knjižnicama i arhivima. Igrom slučaja, u mojim su se rukama prije pet godina našli jedini primjerci koji se čuvaju u Jagelonskoj knjižnici u Krakovu.

Svoj udio u tome imala je američka slavistica Ellen Elias-Bursać, koju sam prije jednog desetljeća upoznao u Sjedinjenim Američkim Državama, a koju su jednog dana rodbinske veze dovele i u Krakov. Tijekom istraživanja hrvatskog časopisa *Vienac* ona je naišla na informacije o ovoj nepoznatoj publikaciji. Obećao sam joj da ću istražiti to pitanje i pokušati pronaći album.

U prvom sam redu pregledao dostupnu literaturu, u kojoj – začudo – nisam uspio pronaći ništa. Dotični se album spominjao tek u nekim radovima o Adamu Mickiewiczu, i to zbog činjenice da je tamo po prvi put objav-

ljena tajanstvena Mickiewiczeva pjesma naslovljena *Do księcia Golicyna (Knezu Golicinu)*. Tada sam bio skoro siguran da publikacija koja se spominjala u hrvatskom tisku nije ništa naročito, da se radi o običnoj brošuri koja je kružila u uskom krugu bibliofila. Na sreću, istraživanja u Jagelonskoj knjižnici – mukotrpnna, ali ne i lišena poetike – pretrage starih kataloga, otklonila su moju nevjericu. Naime, pred mojim se očima ukazala imponantna publikacija *Krakov-Zagrebu*. Bila je desetljećima netaknuta, osim možda kirurškom rukom konzervatora.

Naručene sam fotokopije pregledao i načinio niz bilježaka, ali je cijela stvar potom stavljena *ad acta*, nakon što sam obećane materijale poslao Ellen. Morale su proći sljedeće dvije godine dok sam se sjetio spomenuti album Damiru i Magdaleni Agičić – zagrebačkim povjesničarima i izdavačima, nadajući se da ću pobuditi njihovo zanimanje. Iako su oni odmah pokazali interes za objavljivanje albuma, nisam ni slutio da će se sve odvijati nevjerovatno brzim tempom. U roku od godinu dana dobio sam profesionalan članak iz pera Slavena Kalea, koji je

uspio pronaći bogatu i raznovrsnu dokumentaciju vezanu uz objavljivanje albuma (vidi njegov tekst u ovoj knjizi). U međuvremenu smo nastojali pribaviti sredstva od mjerodavnih poljskih kulturnih institucija. Bez uspjeha. Na sreću, hrvatski je izdavač uspio pronaći sredstva za objavljivanje knjige. Tako je, eto, prašnjavi album, dosad dostupan samo u rijetkim knjižnicama i arhivima, postao dostupan i široj javnosti. A ta činjenica nije beznačajna.

Ovaj stari album u novom grafičkom izdanju, koje je pripremila izdavačka kuća Srednja Europa, otkriva pred nama jedan od dosad nepoznatih elemenata mozaika koji je spajao i spaja oba slavenska i – kako se govorilo u 19. stoljeću – *bratska* naroda. Godina 1881. nije bila niti početak ni kraj veza koje su spajale Hrvate i Poljake. Možda je to najsvjetlija točka u tim odnosima jer je tada nastao ovaj album kao rezultat suosjećanja i proizlazio je iz dubine srca.

Ipak, kao što je poznato, povijesni tokovi trajno su i čvrsto isprepleli naše kulture, a naši međusobni odnosi, obično iznimno plodni, odvijali su se na mnogim razinama umjetničke i političke djelatnosti, katkad na uistinu iznenađujuć način. Metež prošlosti oba je naroda više puta doveo u okvire istih državnih organizacija. S distancom se

treba odnositi prema koncepciji „Bijele Hrvatske“, odnosno pradomovine Hrvata, koja je navodno bila smještena u okolici Krakova, što još uvijek ostaje u sferi nagađanja i temelji se na ne baš posve vjerodostojnim povijesnim izvorima i na nepotvrđenim hipotezama. Upravo su odatle „Bijeli Hrvati“ navodno, pod vodstvom petorice braće i dvije sestre, krenuli prema Jadranu. To je prekrasna legenda, pa su i hrvatska putovanja u Krakov u prošlosti obično bila sentimentalna i simbolizirala su povratak korijenima, u nepoznatu i zaboravljenu *domovinu*.

Najčešće se sjećamo da smo se zajedno s Hrvatima u ne tako dalekoj prošlosti nalazili u moćnom carstvu Habsburgovaca. Kao posljedica podjela Poljsko-Litvanske Unije i gubitka nezavisnosti Poljske, jedan je njezin dio – nazvan Galicija – dijelio sudbinu hrvatskih zemalja (Slavonije, Hrvatske, a kasnije i Dalmacije). Ipak, za razliku od Galicije koja je anektirana na temelju odluka velesila, djelatelja Poljske (bez obzira na to što se Austrija u tome pozivala na povijesne dokumente o kraljevstvu Galicije i Lodomerije), Hrvatsku je u austrijsku monarhiju odvela dragovoljna, iako okolnostima iznuđena unija s Krunom sv. Stjepana, sklopljena 1102. godine. Odluka hrvatskih staleža bila je utoliko bremenita, što je Ugarsko kraljevstvo, pored Turske, postalo kasnije – posebno u 19. stoljeću – najveća opasnost za opstanak hrvatske nacije, sve do 1918. godine.

U međuvremenu su se, također i preko Ugarske, današnje hrvatske zemlje našle u sastavu goleme i ekspanzivne države u kojoj je vladala dinastija Jagelovića. Poljski kralj Vladislav Jagelović, rođen u Krakovu 1424. godine, a prerano ubijen u bitki kod Varne 1444. godine, nosio je titulu *Wladislaus Dei gracia Polonie, Hungarie, Dalmacie, Croacie etc. rex necnon terrarum Cracouie, Sandomirie, Syradie, Lancicie, Cuyauie, Lithuanie princeps supremus, Pomeranie, Russieque dominus et heres etc.* Podsjetimo, on je bio sin kralja Vladislava Jagela, podrijetlom iz Litve, osnivača dinastije Jagelovića, čija je prva žena Jadвига imala poljske, francuske i bosanske korijene. Njezina majka – poznata u Poljskoj kao Elizabeta Bosanka – bila je kći bosanskog bana Stjepana II. Kotromanića i poljske princeze Elizabete Kujavske. Njezin je otac bio Ludovik Ugarski (u Hrvatskoj poznat kao Ludovik I. Anžuvinać) – Božjom milošću kralj Ugarske (pa i Hrvatske) i Poljske. Njegova je majka bila Elizabeta iz poljske dinastije Piastovića, sestra poljskog kralja Kazimira Velikog, osnivača Krakovske akademije (1364), kasnijeg Jagelonskog sveučilišta. Na tom su sveučilištu – o čemu ćemo još govoriti – tijekom stoljeća studirali među ostalim humanist Faust Vrančić, dominikanac Vinko Pribojević, pisac Ivo Andrić i prevoditelj Julije Benešić.

Također rođen u Krakovu, Vladislav II. Jagelović (sin poljskog kralja Kazimira IV. Jagelovića i unuk Vladislava

Jagela) te njegov sin Ludovik II. Jagelović, kao nasljedni kraljevi Češke i Ugarske u razdoblju 1490-1526, bili su vladari Hrvatskog kraljevstva unijom povezanog s Ugarskom. Dogovor iz Beča iz 1515. godine prekinuo je nasljedno pravo Jagelovića na ugarskom prijestolju, prepuštajući ga Hasburgovcima, koji su ga zadržali zapravo sve do Prvog svjetskog rata. Iako je Poljsko-Litvanska Unija već polako ulazila u razdoblje opadanja svoje snage, a Krakov, prijestolnica nekoć snažne države Jagelovića – konačno se u 19. stoljeću pretvorio u provincijski gradić Monarhije, za mnoge je Hrvate Poljsko kraljevstvo – uključujući i njegovu staru prijestolnicu – još uvijek bilo predmet čežnji.

O tome svjedoči i epska poema *Osman* iz pera istaknutog predstavnika dubrovačkog baroka – Ivana Gundulića, kojom on slavi pobjedu poljskog oružja nad Osmanlijama kod Chocima 1621. godine. Poljskom je vojskom zapovijedao kralj Vladislav IV. Vaza, koji doduše nije potjecao iz dinastije Jagelovića već iz „slobodnog izbora“, ali je također bio rođen u Krakovu.¹ *Osman* je igrao značajnu ulogu u narodnom preporodu Hrvata u 19. stoljeću, a njihovo novo kulturno i političko središte – „srce Hrvatske“ – postao je Zagreb, tako bolno pogođen potresom 1880. godine.

Službena himna hrvatskog nacionalnog preporoda, ilirizma, postala je pjesma Ljudevita Gaja *Horvatom sloga i zjedinjenje*, poznatija kao *Još Hrvatska ni propala...* Napisana je pod utjecajem poljske *Mazurke Dąbrowskog*. Valja

napomenuti da je general Jan Henryk Dąbrowski, tvorac Poljskih legija u Italiji, rođen u mjestu Piezchów, blizu Krakova. Na taj je način slučajnost opet povezala dva grada.

Hrvati i Poljaci, također i Zagrepčani i Krakovljani, dijelili su sudbinu naroda drugog reda u Habsburškoj monarhiji, no okolnosti i politički događaji iz te epohe uklesat će različit odnos prema njoj u kolektivnom pamćenju oba naroda. I ne treba se tome čuditi. Hrvati su, zahvaljujući ranije spomenutoj uniji, bili podređeni Kraljevstvu Ugarske, a kruna sv. Stjepana – posebno u razdoblju buđenja nacionalne svijesti – nije bila sklona razvoju kulturnih posebnosti manjinskih naroda. Politička tvorevina u svome temelju multinacionalna, feudalnih a ne etničkih korijena, željela se transformirati u modernu nacionalnu državu s mađarskim kao službenim jezikom. Te dvije dimenzije Ugarske dovele su do nastanka dvije odvojene riječi koje u hrvatskom jeziku označavaju tu zemlju: *Mađarska* i *Ugarska*. Prva se odnosi na mađarsku nacionalnu državu, druga – na povijesnu Krunu sv. Stjepana. U borbi za političku nezavisnost hrvatske su se elite pozivale na drevne državne tradicije, zakone i političke institucije (ban kao kraljevski namjesnik, sabor kao staleški parlament) te na jezičnu posebnost. Svoj je značaj imao i latinski jezik, koji se u Hrvatskoj zadržao kao službeni najdulje u Europi. Na taj se način uspjelo, barem na simboličnoj razini, izgradi-

ti svijest o Trojednom Kraljevstvu Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, koje je tek trebalo biti ujedinjeno, kao što je to predviđao Gaj u pjesmi *Još Hrvatska ni propala...*

Razdor među Hrvate i Poljake unio je odnos prema revoluciji 1848. Dok se u hrvatskom kontekstu nastup protiv mađarske revolucije smatra dokazom patriotizma, u Poljskoj dominira promađarski stav u kojem se slavi protuaustrijsko raspoloženje. General Józef Bem, zajednički poljsko-mađarski nacionalni junak, mora se u okolnostima hrvatske borbe za nezavisnost smatrati neprijateljem nacionalnih težnji. Njegov tabor ovdje simbolizira ekspanzivni mađarski nacionalizam. Najizrazitiji pak primjer hrvatskog otpora je Josip Jelačić, jedan od glavnih vojskovođa koji su branili carstvo Habsburgovaca. On je odbacio prijedlog dijela poljske emigracije okupljenog oko Hotela Lambert o stvaranju federativnog Podunavskog saveza i krenuo na Beč koji je Bem branio (a poljski emisari i diplomati više su puta bezuspješno nastojali pridobiti Hrvate za savez s Mađarima). Navodno je nakon pada glavnog grada Monarhije knez Jerzy Henryk Lubomirski, galicijski konzervativni političar povezan s Hotelom Lambert, uzviknuo: „Jelačić – izdajnik!“ te pokušao počinuti samoubojstvo.²

Na sreću nije u tome uspio jer u suprotnom ne bi u siječnju 1866. sudjelovao u bečkim pregovorima habsburških Slavena na temu dualističke koncepcije i priprema za sklapanje Hrvatsko-ugarske nagodbe. Na tom je sastanku,

pored drugih slavenskih političara, među ostalima Agenora Gołuchowskog (podrijetlom iz Galicije, kasnijeg ministra unutarnjih poslova Austrije) bio prisutan i biskup Josip Juraj Strossmayer, jedna od najupečatljivijih ličnosti hrvatske kulture u čitavoj njezinoj povijesti.

Strossmayer je poznao poljski jezik iz škole. Navodno ga je naučio da bi mogao u originalu čitati pisma Piotra Skarge, poljskog propovjednika i pobornika protureformacije, te romantičarskog pjesnika Adama Mickiewicza. Ipak, tek je politika – katkad istovjetna, a katkad kontradiktorna – zauvijek povezala hrvatskog biskupa s Poljacima.

Strossmayer je mnogo puta sudjelovao u pregovorima s predstavnicima poljske Velike emigracije i često prisustvovao slavenskim plesovima koji su se održavali u Beču. Politika kneza Adama Czartoryskog i njegova Hotela Lambert prema južnim Slavenima nije se uvijek podudarala s nadama slavonskog biskupa. Strossmayer – pragmatičan pristaša austroslavizma, no uz to i rusofil i zagovornik ujedinjenja kršćanskih crkava oko Svete Stolice – nije bio u stanju shvatiti mnoge postupke poljskih političara. Uvjerenom slavenofilu smetala je poljska rusofobija, koja je već u startu osujećivala bilo kakve šanse za ujedinjenje Slavena. Žalio je da se Poljaci nisu u stanju pomiriti s Rusima, a jedino bi takav savez – smatrao je – mogao jamčiti pobjedu panslavizma (i zbližavanje zapadne i istočne crkve).

Slična je uvjerenja dijelio najcjenjeniji i uistinu neobično svestran hrvatski pisac 19. stoljeća August Šenoa, koji je u eseju *Poljaci i Rusi* iz 1862. godine zabilježio da taj sukob „neprestano zadaje ne samo ovim narodom no i svemu Slavenstvu ljute rane; jer što su oni slabi, to smo i mi”;³ štoviše „slobodna Ruska može samo uz slobodnu Poljsku opstojati; i onakva Rusija moći će silnije podići svoj glas u zboru europskih vlasti”.

No, vratimo se Strossmayeru, koji je bio ogorčen poljskim fobijama, jer je on iz istog razloga ušao u sukob s poljskim primasom Mieczysławom Ledóchowskim, moćnim i utjecajnim crkvenim hijerarhom, kasnijim prefektom Kongregacije za nauk vjere. Obojica su sudjelovali na Prvom vatikanskom koncilu zauzimajući suprotna stajališta naspram jednog od najznačajnijih kanonskih problema. Strossmayer – koji se našao u manjini – protivio se dogmi o nepogrešivosti pape, Ledóchowski je pak bio njezin pristalica. Njihov sukob, više ideološki nego osobni, eskalirao je beskrajnim sporovima koji su utjecali na pastoralnu djelatnost u Srbiji. Moguće da je također onemogućio potpisivanje konkordata s Kraljevinom Srbijom.

Strossmayer je održavao bliske veze s Teodorom Tomaszom Jeżom (pravo ime: Zygmunt Miłkowski), članom Poljskog demokratskog društva. Znamo da ga je biskup upoznao u Parizu ispred slike Jana Matejka koja predstavlja Tadeusza Rejtana, osobu koja se demonstrativno

protivila prvoj podjeli Poljske. U tradiciji je Rejtan ostao upamćen kao postojan i čvrst rodoljub, spreman dati život za domovinu. Valja napomenuti da je, prema raširenom uvjerenju među Hrvatima, upravo takva bila stereotipna slika predstavnika poljskog naroda – beskompromisan, a u svojoj nepopustljivosti gotovo opsjednut i nepredvidljiv. Tako je o Poljacima pisao Šenoa: „Oczyrna i wolność⁴ (domovina i sloboda), to je jedini cilj za kojim Poljaci idu, ne pitajući što će biti, kako li stvar ispasti”⁵

Isti je taj Matejko za album *Krakov-Zagreb* poklonio crtež Stańczyka, poznate dvorske lude s poljskog kraljevskog dvora u 16. stoljeću (str. 3). Stańczyk je simboličan lik poljske kulture – inteligentna dvorska luda, rodoljub, zabrinut za sudbinu domovine. Pregledavajući album, a znamo da je on došao u ruke đakovačkog biskupa, dok je gledao zabrinutog Stańczyka, Strossmayer se vjerojatno zamislio. Koliko se mnogo Stańczyk razlikovao od dinamičnog i ekspresivnog Rejtana, koji brani domovinu pred skorom propašću. Apoteoza junačkog mučeništva, naglog i dešperatnog poteza, no u svojoj biti optimističan jer simbolizira borbu za pravu stvar i ustupa ovdje pred paralizirajućom statičnošću i slabošću.

Naravno, mi ustvari ne možemo znati kako je na takvu promjenu tonaliteta reagirao Strossmayer. Istovremeno su se zbilja dva događaja koja su mogla utjecati na njegov odnos prema Poljskoj. S jedne strane, u poljskom

su tisku objavljena nepovoljna mišljenja o njemu u kojima mu se zamjeralo rusofilstvo (što ga je, kako znamo iz njegove korespondencije, jako zabrinjavalo), a s druge strane sudjelovao je zajedno s Poljacima (među ostalima s Mieczysławom Ledóchowskim, Jerzyjem Lubomirskim, Adamom Sapiehom i Stanisławom Tarnowskim) u Rimu na svečanostima kanonizacije svetih Ćirila i Metoda. Spomenimo da je upravo zahvaljujući Ledóchowskom hrvatski biskup bio središnja ličnost tog događaja.

Znamo da je Strossmayer u svojoj zbirci imao jednu Matejkinu sliku (*Smrt kralja Przemysława*) i da se dopisivao sa slikarom, želeći naručiti od njega sliku svete solunske braće za svetište u Loretu u Italiji. Ipak, nikada nije došlo do realizacije te narudžbe.

Slava poljskog slikara doprla je i do Augusta Šenoe, a sve – ponovno – u vezi s Krakovom. O Matejku je, dvije godine prije zagrebačkog potresa, Šeona pisao da je „ilustrator povijesti svoga naroda” u „staroj prijestolnici Jagelonaca”⁶ Za hrvatskog je pisca angažiranost na njegovanju nacionalnih vrijednosti bila važnija od čisto estetske ocjene djela (tako je barem tvrdio). Stoga ne čudi da je pisac poljskog slikara – čini se pretjerano – smještavao u počasno društvo, uz bok Rafaelu i Düreru.⁷ Na drugom mjestu čitamo da Ivan (Jan) Matejko „sistematički izvodi najznatnije prizore iz prošlosti svoga naroda, i to načinom divnim (Propovijed Skarge, Stjepan Bathori, Lubelska

unija, Propast Poljske itd.)⁸ Posljednji navedeni naslov, *Propast Poljske (Upadek Polski)*, vjerojatno opet slučajno, upravo je to ona slika Rejtana pred kojom je Strossmayer upoznao Ježa (njezin puni naslov glasi: *Rejtan – propast Poljske; Rejtan – upadek Polski*).

Strossmayer je bio također u kontaktu s drugim emisarom Czartoryskog, Františekom Zachom, koji je po mišljenju nekih povjesničara – također i srpskih – bio stvarni autor srpskog političkog programa koji je priredio Ilija Garašanin za potrebe srpske politike. Ta je koncepcija, poznata kao *Načertanije*, vjerojatno suprotno intencijama poljskih diplomata, kasnije postala, i ostala sve do danas, žarišna točka u hrvatsko-srpskim odnosima. Neizravno je njezina posljedica bio i atentat u Sarajevu 1914. godine, kojim je započeo Prvi svjetski rat. Na ruševinama tog rata ostvareno je ono o čemu su sanjali poljski emigranti: obnovljena je Poljska Republika. Također, stvorena je i Jugoslavija, koja – kao što je poznato – nije ispunila očekivanja Hrvata.

Nesporazumi, a katkad čak temeljne razlike i sukobi, ipak nisu osujetili mogućnost konkretne suradnje. Strossmayer je zajedno s Poljacima radio na kanonizaciji braće Ćirila i Metoda, a prijateljevaio je i s obitelji Sapieha. Jedan je izdanak tog roda, Adam Stefan Sapieha, tijekom studija na Jagelonskom sveučilištu – posjetio 1888. Strossmayera u Đakovu. Njegov domaćin nažalost nije doživio godinu

1926. kada je Adam Sapieha postao krakovski metropolit i uselio u palaču krakovskih biskupa u Franciszkańskoj ulici u Krakovu – istu zgradu iz koje je svoju službu od 1964. do 1978. godine obavljao Karol Wojtyła, kasniji biskup Rima.

Kada je u travnju 2005. godine umro „bijeli papa iz Bijele Hrvatske“ – kako su nazivali Ivana Pavla II – sudbina je ponovno povezala biskupa Strossmayera sa zgradom u Franciszkańskoj ulici. Naime, 28-30. travnja, točno na stodevedesetu obljetnicu njegova rođenja i stotu godišnjicu smrti, nasljednik Karola Wojtyły na mjestu krakovskog metropolita – kardinal Franciszek Macharski – primio je sudionike znanstvenog skupa posvećenog hrvatskom biskupu. Krakov, a konkretno slavistika Jagelonskog sveučilišta odala je počast Strossmayeru, pružajući mu privremeni azil jer je u njegovoj domovini – u kojoj su se tražile jednostavne i jednoznačne interpretacije prošlosti – on sâm i njegova djelatnost (uz određene iznimke) – bio nepravedno prešućivan. Rezultat krakovskog simpozija bila je dvojezična poljsko-hrvatska publikacija *Josip Juraj Strossmayer – Chorwacja, ekumenizm, Europa*, objavljena u Krakovu.⁹

Poljake i Hrvate povezivala je i dušobrižnička djelatnost na teritoriju Osmanskog Carstva. U Adampolu, selu u blizini Istanbula, koje je 1841. godine kupio knez Czartoryski (od njegova imena nastao je poljski naziv Adam-

pol, dok se na turskome to selo zove Polonezköy), zadatak misijskog rada povjeren je bosanskim franjevcima. Vođa Hotela Lambert poklonio je zemlju za izgradnju samostana, a franjevci su zauzvrat trebali na Bosporu držati mise za tamošnje Poljake.

Četrnaest godina kasnije – godine 1855. – nedaleko od tog istog Adampola, u prijestolnici Osmanskog Carstva koje se približavalo svome kraju, a koju su kršćani još uvijek nazivali Konstatinopol umro je Adam Mickiewicz, najveći poljski romantičarski pjesnik. Upravo njegova pjesma *Do księcia Golicyna* (*Knezu Golicinu*) otvara publikaciju *Krakov-Zagrebu* (str. 1, ovdje kao: *W albumie cudzoziemca*). Vjerojatno je slučajno ta kitica jedna od najtanstvenijih zapisanih na poljskom jeziku. Nismo sigurni je li njezin autor uistinu Mickiewicz, tim više što je prvi put objavljena upravo u albumu posvećenom Zagrebu, to jest skoro četrdeset godina nakon pjesnikove smrti (a tek se 1885. našla u lavovskom izdanju njegovih *Djela*). To bi značilo da je kružila u usmenoj predaji, što – po mišljenju Zofie Dambek, istraživačice Mickiewiczzeve ostavštine – uopće ne ide u prilog njegova autorstva.¹⁰ Najnovija polonistička istraživanja upućuju na to da je taj četverostih posljednja kitica veće cjeline koju ovdje navodim u cijelosti:

Jezik dal' tebi Poljaka se sviđi,
ili slobodarska duša tog puka?
Reci, jer ne znam, što čovjek tu vidi?
Molit' me da pišem što te to nuka?

Jezik zar taj tebi tako se mili?
No zvuk ne dira dušu što sluša,
jer uhu tek zvuci bi zabava bili
a slobodnoj duši zbori tek duša.

Znaš li slobodu i ljubiti je uze
suvišna tada riječ nam je svaka.
Ja uzdah tvoj shvaćam, ti moje suze,
i stisak ruke! To riječ je Poljaka!¹¹

Kako možemo primijetiti, posljednja kitica u širem kontekstu donekle mijenja značenje, no to ovdje nije najvažnije pitanje. Ako je album pripremala osoba upoznata s hrvatskom situacijom (a možemo pretpostaviti da je jedan od urednika bio znalac – Bronisław Grabowski, prevoditelj pjesme Petra Preradovića u istom albumu, str. 5), možemo formulirati hipotezu da je izbor ritmične, dosta jednostavne ali i potresne kitice, mogao biti svjesna aluzija na tadašnju situaciju u Trojednom Kraljevstvu. Moramo namime znati da se u tadašnjim okolnostima uvjetom *sine qua non* političkog ujedinjenja nacije i dobivanja suvereniteta

smatralo postojanje jezika koji bi omogućavao međusobno razumijevanje Hrvata, razumijevanje kako u doslovnom smislu, tako i u dogovornom, tj. metaforičkom smislu. U rodoljubnom tonu te pjesme mogu se čuti riječi *sloboda*, *razumijevanje* i *jezik*, a upravo oko tih figura organiziran je sustav pojmova unutar hrvatskog narodnog preporoda u 19. stoljeću. *Polska mowa*, odnosno poljski jezik koji se spominje, može dakle u ovom kontekstu predstavljati simbol hrvatskog jezika (eventualno: *ilirskog* jezika), koji je u razumijevanju hrvatskih domoljuba, s kojima je Grabowski uostalom prijateljevao, bio neophodan preduvjet za izgradnju mostova između pojedinih hrvatskih zemalja, regija različite jezične i povijesne tradicije.

Stoga bi se ovaj citat trebao čitati kao moto cijelog albuma – moto razumljiv Poljacima – potencijalnim kupcima, a ujedno i darovateljima, ali ne i bez značenja za hrvatsku situaciju. Uistinu, teško je zamisliti da je postojao još neki drugi razlog za izbor tih stihova, tim više jer se iz bogatog Mickiewiczevog opusa mogla izabrati bilo koja druga pjesma, primjerice neka poznatija, također i u Hrvatskoj.

Nije slučajno niti da se na stranicama albuma našao *Krakowiak* (autor: Stanisław Niedzielski, str. 7). Taj narodni ples iz okolice Krakova (poznat u plesnim dvoranama kao *Krakauer* ili *cracovienne*) bio je u 19. stoljeću – pored kujawiaka, mazurke i poloneze – najprepoznatljivija poljska glazbeno-plesna forma. Štoviše, njegov je ritam nadah-

nuo pjesnika doba ilirizma, Stanka Vraza, da 1837. godine napiše veseo i živ ljubavno-rodoljubni ciklus *Đulabija*.¹² Malo je vjerojatno da je Vrazu bila poznata desetak godina starija, to jest iz 1828. godine, Chopinova skladba *Rondo à la Krakowiak* (F dur, op. 14), inspirirana krakowiakom.¹³ Birajući metar Vraz se vodio vjerojatno narodnom živošću i jednostavnošću koju su obožavali romantičari, dok se Chopinova skladba na iznimno sublimiran i suptilan način nadovezuje na neprofinjen narodni ritam. Da stvar bude još zanimljivija, valja spomenuti i jednu iznenađujuću podudarnost. Naime, upravo je tu skladbu, i samo tu skladbu, Chopin posvetio Anni Sapieha Czartoryski, ženi kneza Adama Jerzyja, vođe Hotela Lambert i kćeri Aleksandra Antonija Sapiehe, prirodoslovca, putopisca i političara, koji je početkom 19. stoljeća proputovao Dalmaciju (1802-1803). U knjizi *Podróże po krajach słowiańskich odbywane*¹⁴ Aleksandar Sapieha opisao je svoja neobična iskustva, ponekad potpuno senzacionalne dogodovštine, prijateljstva s Hrvatima i važne političke opservacije.¹⁵

Vratimo se još Mickiewiczu. Može se steći dojam da je istaknuti poljski pjesnik, prema kojem su se hrvatski ilirci odnosili sa štovanjem (a njegova djela najčešće su prevodili Stanko Vraz i Adolfo Veber Tkalčević) nepravedno tretirao Hrvate u svojim glasovitim predavanjima na *Collège de France* u razdoblju 1840-1844. Kada je govorio o južnim Slavenima, najčešće se referirao na Srbe. Još zanimljivije,

upravo su potonji, pored Poljaka i Rusa, najčešće opisivan narod. To je vjerojatno proizlazilo iz fascinacije u cijeloj Europi otkrivenim srpskim narodnim stvaralaštvom. To ne mijenja činjenicu da su hrvatski časopisi s oduševljenjem izvještavali o Mickiewiczovim predavanjima, primjerice *Ilirske narodne novine* pisale su: „Dana 22. Prosinca (Dec.) dočeka je glasoviti Mickiević u Parizu prvi tečaj svojih predavanja iz jezika i literaturah slavjanskih. Slušaoci biahu većinom Poljaci; izvan njih bilo je od prilike deset Francezaha, nekoliko Rusaha i Nemacaha, također jedan Dalmatin, jedan Cernogorac i jedan Karavlah, koji su čitanja ova polazili. Uzvišeno u istinu pozorište biahše Mickievića gledati i slušati. Odavna se nisa sa nijedne francezke stolice tolike nove misli i tolike istine razlivala. Francezi, po navadi nemarni za sve, što nije francezko, biahu prilikom ocom uzhitjeni. Svi francezki dnevnikari slave i uzdižu velikoga ovoga muža, koi je u kratkih čerticah sve veliko bogatstvo znanostih svojih jasno i razgovetno razvio.“¹⁶ Predavanja u *Collège de France* imala su snažan utjecaj na južnoslavenske zemlje, uključujući i Hrvatsku, a sam je Mickiewicz smatran pravim veleposlanikom slavenstva u Francuskoj.

Krakov i Zagreb povezuju i druge značajne ličnosti. Na Jagelonskom sveučilištu studirao je u prvoj polovici 16. stoljeća Faust Vrančić – istaknuti humanist, diplomat, biskup i leksikograf, koji je u Krakovu objavio i dva sveska latinskih pjesama naslovljenih *Elegiae* (1537) i *Otia* (1542).

Znanje je ovdje stjecao i dominikanac podrijetlom s Hvara – Vinko Pribojević. Teorije o podrijetlu Slavena – koje sadrži glasoviti poticajan traktat *Oratio de origine successibusque Slavorum* (1525) – pokupio je upravo u Krakovu,¹⁷ a treba dodati da je ovdje studirao čak tri godine. Na istom je sveučilištu skoro četriristo godina poslije studirao kasniji nobelovac Ivo Andrić, koji je Krakov smatrao svojim najomiljenijim gradom izvan domovine. Upravo je ovdje u matične knjige upisao svoju rimokatoličku vjeroispovijest i hrvatsku nacionalnost, što je zanimljivo s obzirom na rasprave o njegovoj pripadnosti i identitetu.

I opet podudarnost, ovaj put vremenska. Godine kada je rođen Andrić (1892), gradonačelnik Zagreba postao je političar poljskog podrijetla – Adolf Moszyński (hrv. Adolf Mošinski ili Mošinsky), rođak Piotra Moszyńskog – krakovskog filantropa i kolekcionara, kojeg je na svom najljepšem portretu predstavio Jan Matejko. Adolf Moszyński bio je jedini gradonačelnik Zagreba tijekom čitave povijesti grada, koji je triput izabran na taj položaj, a proslavio se provodeći modernizaciju dotad nezabilježnih razmjera. Prije Drugoga svjetskog rata jedna od ulica u Zagebu nosila je njegovo ime; no nakon rata dobila je novog patrona – Vladimira Nazora.

Veze između Krakova i Zagreba, između Poljaka i Hrvata imaju bogatu tradiciju. No, ako uzmemo u obzir geografsku udaljenost, može se govoriti o uistinu neobičnom

bogatstvu. Činjenica da danas znamo o sebi toliko malo proizlazi prvenstveno iz zastora kakav je na naše međusobne relacije spustilo 20. stoljeće. To je utoliko čudno jer je na polju kulturne djelatnosti u istom razdoblju učinjeno doista mnogo. Moguće je da to proizlazi iz činjenice da Hrvatska nije postojala na karti (za većinu Poljaka bila je jednostavno djelić Jugoslavije), a Poljska – nekoć velika država i objekt čežnja hrvatskih elita – postala je referentna točka minornog značenja, dio pauperizirane Istočne Europe.

Ostaje nam se nadati da će međusobni odnosi, inače iznimno intenzivni posljednjih godina, naći svoj odraz i na porastu javne svijesti Hrvata o Poljacima te Poljaka o Hrvatima (i ne mislim tu na iskustva s ljetovanja po Dalmaciji). Takva vrsta svijesti uvijek sa sobom nosi opasnost stereotipnih shvaćanja. No svako mišljenje – bilo ono utemeljeno na znanju ili na neznanju – uvijek ima stereotipni karakter. Ipak, bolji je stereotip proizašao iz iskustva jer je njegov temelj neki određeni odnos, a ne ravnodušna i nean-

gažirana neodređenost, što je danas na djelu. Da bi se moglo sukreirati kulturu, što nas u današnje vrijeme može spasiti od mlake ideologije konzumerizma i agresivne globalizacije, mora se znati zauzeti stav, barem onako kako je 1867. godine zapisao biskup Strossmayer: „Poljaci kao Poljaci. Najmanje Slaveni. Cijeli njihov moralni život hrani se neprestanim iluzijama.“¹⁸ Strossmayerov sud o Poljacima temeljio se na njegovom osobnom iskustvu i iskustvima kakve je o Poljskoj nosila hrvatska kultura. Danas bi rijetko tko u Hrvatskoj bio u stanju shvatiti što je hrvatski biskup imao na umu. Njemu suvremena kultura nije pružila nikakvo znanje o Poljacima.

Neka ovaj album, koji se ponovno tiska nakon 130 godina, doprinese međusobnom poznavanju naših naroda. Vrijeme će pokazati je li ovo tipično poljsko hranjenje iluzijama.

Prevela: Magdalena Najbar-Agičić

Stihove Adama Mickiewicza preveo Krešimir Krnic

1. Oduševljenje prema poljskim vladarima iskazivao je također međunarodno poznat teolog, filozof, matematičar, astronom i pjesnik – Ruđer Bošković (1711-1787). Boravio je u Poljskoj kao gost obitelji Czartoryski. Godine 1762 (ili 1763) objavio je pjesme posvećene bivšem poljskom kralju, Stanisławu Leszczyńskom, u to vrijeme, između 1738-1766, knezu Lorenea i Bara (duc de Lorraine et Bar).
2. Vidi: P. Żurek, *Polska i Polacy w życiu Josipa Juraja Strossmayera*, Bielsko-Biała 2006, str. 26
3. A. Šenoa, *Sabrana djela*, knj. 9, Zagreb, 1964, str. 167.
4. Na poljskom pravilno: "Ojczyzna i wolność".
5. Ibidem, str. 171.
6. A. Šenoa, *Ivan Matejko*, [u:] *Sabrana djela*, knj. 11, Zagreb, 1964, str. 329.
7. A. Šenoa, *Sabrana djela*, knj. 10, Zagreb, 1964, str. 237.
8. Ibidem.
9. *Josip Juraj Strossmayer – Chorwacja, ekumenizm, Europa; Josip Juraj Strossmayer – Hrvatska, ekumenizm, Europa* (red. Maria Dąbrowska-Partyka, Maciej Czerwiński). Treba znati da je simpozij i publikaciju podržalo Veleposlanstvo Republike Hrvatske u Poljskoj i hrvatski veleposlanik Nebojša Koharović.
10. Vidi Z. Bamber, *Nieznany wiersz Adama Mickiewicza „[W albumie księcia Golicyna]”?*, *Pamiętnik literacki*, CII, 2011, z.1, s. 179-187.
11. Vidi se da se zadnja kitica pomalo razlikuje od inačice objavljene u albumu. Treba napomenuti da je cijelu pjesmu autorica našla nedavno u rukopisu s fragmentima iz devetnaestostoljetne poljske i francuske književnosti (sign. 2112, u depozitu Roberta Zawisze, br. 2010D 143/14). Autor zbirke nepoznat je.
12. Prva tri dijela počinju s motom na poljskom jeziku. Evo kako izgleda moto prvog dijela ciklusa:
Dolina, dolina,
w dolinie potoczek –
Nie mogę zapomnieć
dziewki czarnych oczek.
Krakowiak
13. Skladbu se može se slušati na web-stranicama Nacionalnog instituta Fryderika Chopina: <http://pl.chopin.nifc.pl/chopin/composition/detail/page/2/id/50>
14. Aleksander Sapieha, *Podróże po krajach słowiańskich odbywane*, red. T. Jabłoński, Novi Sad – Wrocław, 1983.
15. O putovanjima Sapiehe pisala je Joanna Rapacka, a nedavno je na tu temu knjigu objavila i Zdravka Zlodi (*Put kojim su stoljećima prolazili – Aleksander Antoni Sapieha 1773-1812*, Zagreb 2008).
16. Ovo je objavljeno 30 ožujka 1841.
17. Tako tvrdi istraživač njegova djela, Miroslav Kurelac, autor uvoda u pretpisak knjige: „Svoje slavensko uvjerenje stekao je po svoj prilici za boravka u Poljskoj, gdje je stekao uvjerenje o podrijetlu i rasprostranjenosti Slavena, što ga je dovelo do »slave« slavenskoga roda, koji se tijekom stoljeća razgranao u brojne narode što su živjeli i odigrali veliku ulogu o povijesti svijeta kroz mnoga stoljeća, od najranijih vremena do njegova doba. Ove misli, pa i neke pojedinosti, nalazimo u XV. stoljeću, i ranije, kod čeških i poljskih povjesničara, ponajviše kroničara. Pribojević je razradio osnovne misli do kojih je došao za boravka u Krakovu...” (M. Kurelac, *Vinko Pribojević i njegovo djelo*, [u:] *O podrijetlu Slavena*, prev. V. Gortan, P. Knezović, prir. M. Kurelac, Zagreb 1997, str. 12).
18. Iz pisma Matiji Mrazoviću, vidi AHAZU, Ostavština Strossmayera, XI-B, nr. 20.